

POPULAȚIA INDUSTRIALĂ ȘI PROBLEMATICA MACROSOCIALĂ A TRANZIȚIEI

Cercetarea, realizată de un colectiv din cadrul Institutului de Sociologie, a fost declanșată în a doua parte a anului 1991 și a cuprins inițial un eșantion de 2153 de subiecți din 19 întreprinderi industriale, din 9 ramuri economice, situate în 17 județe și în Municipiul București.

Criteriile care au stat la baza alegerii întreprinderilor au fost: mărimea întreprinderilor (numărul salariaților), ramura de activitate și distribuția în teritoriu. A rezultat un număr de 19 unități industriale din toate cele trei categorii de mărime (mari, medii și mici) și din următoarele domenii de activitate industrială: construcții de mașini și mecanică fină, electronică și electrotehnică, energie electrică, metalurgie, chimie și petrochimie, transporturi, extractivă (mine și petrol), ușoară (textile, încălțăminte) și prelucrarea lemnului. Iar în ceea ce privește distribuția în teritoriu, întreprinderile investigate sunt amplasate în principalele zone cultural-geografice ale țării.

Din punct de vedere socio-demografic structura eșantionului cuprinde 76,5% muncitori, 7,5% tehnicieni — funcționari — maștri și 16,0% specialiști cu studii superioare. Bărbații reprezintă 66,4% iar femeile 33,6%. Forța de muncă tânără reprezintă peste 40,0% din totalul populației cercetate; ponderea absolvenților de liceu este de peste 45% iar a celor calificați prin școală profesională și liceu industrial 59,0%. De menționat totodată că 83% sunt executanți și 17% au funcții de conducere (de la nivelul de echipă, până la consiliul de administrație).

În termeni foarte generali, conceptul de tranziție definește trecerea de la un tip de societate la altul, de la un sistem social-politic la altul. Fiind un proces de maximă complexitate și profunzime, el antrenează, pe perioade îndelungate, toate subsistemele societății (politic, social, economic, cultural, moral). Tocmai de aceea analiza etapelor tranziției, inclusiv a celei de început, este de maxim interes pentru cunoașterea sociologică din toate fostele țări socialiste europene.

Încercând o caracterizare din punct de vedere psiho-social a României de astăzi, se poate afirma că euforia din decembrie '89, regăsită (cum vom vedea) în explozia aspirațiilor politice, economice, morale, culturale etc., a fost treptat înlocuită cu o imensă deziluzie și îngrijorare. La deziluzii și îngrijorare se adaugă alte numeroase semne de îndoială și dezorientare având în centrul lor problemele reformei economice și mai ales costurile sociale ale acesteia.

Raportarea populației industriale la problematica majoră a societății românești în actuala perioadă am abordat-o cu privire la următoarele trei aspecte: 1. Aspirațiile legate de revoluția din decembrie '89 și perceperea modului în care ele s-au realizat în perioada următoare;

2. Tipul viitor de societate (tipul probabil și tipul dorit); 3. Atitudinea populației industriale față de reforma economică și, îndeosebi, față de privatizare.

1. Principalele aspirații din decembrie '89 și măsura realizării lor

Sărăcia generalizată, lipsa libertăților individuale și a oricărei democrații politice reale, politizarea tuturor domeniilor vieții sociale, toate aceste carențe majore ale societății și ale regimului comunist au fost cauza unei puternice dorințe de schimbare din partea mării majorități a populației românești.

Dorința acută de schimbare este relevată și de numărul mare de aspirații ale persoanelor cuprinse în cercetarea noastră. Analiza răspunsurilor subiecților cuprinși în eșantion la întrebarea „*Care sunt schimbările majore pe care le-ați dorit după decembrie '89*”, relevă o mare diversitate a opțiunilor de schimbare, fiind acoperită întreaga gamă a vieții sociale și individuale. O primă sintelizare ne-a permis restrângerea răspunsurilor în 9 categorii de aspirații mai importante, care se ordonează astfel: 1. creșterea nivelului de trai; 2. obținerea drepturilor și libertăților individuale; 3. schimbarea mentalităților, a conștiinței, reșezarea valorilor morale; 4. îmbunătățirea condițiilor de muncă; 5. desființarea regimului comunist; 6. îmbunătățirea organizării și conducerii întreprinderilor; 7. democratizarea vieții politice și sociale; 8. aprecierea și promovarea după criteriul competenței; 9. protecție socială. Celelalte tipuri de aspirații, având frecvențe mult mai reduse, se referă la următoarele aspecte: transparență și informare corectă; trecerea la un nou tip de societate bazat pe economia de piață; dezvoltarea economiei; modernizarea întreprinderilor; egalitate, dreptate, echitate, noi relații sociale bazate pe armonie, respect și încredere; liniște și stabilitate internă, protecția individului; dezvoltarea artei și culturii, depolitizarea tuturor structurilor socio-economice.

Încercând o tipologizare a aspirațiilor exprimate, am obținut următoarea configurație ierarhică:

Principalele tipuri ale aspirațiilor postdecembriste

1. Creșterea nivelului de trai, calitatea vieții	37,2
2. Libertate și drepturi individuale, democratizare socială și politică.	21,2
3. Modernizare și dezvoltare economico-socială a întreprinderilor industriale	18,8
4. Conștiință-valori	13,3
5. Schimbarea regimului comunist, trecerea la un alt tip de societate	8,6
6. Dezvoltarea culturii.	0,9
Total	100,0

O primă constatare care se impune este aceea că, indiferent de categoria socio-profesională căreia îi aparțin (muncitori, cadre medii, intelectuali), indiferent dacă sunt bărbați sau femei, tineri, adulți sau vârst-

nici, cea mai mare parte dintre subiecții investigați au trecut pe primul loc în ierarhia valorică proprie, *dorința de creștere a nivelului de trai*, de asigurare a unei calități decente a vieții lor. De fapt, sărăcia și privațiunile ultimilor ani au impus de la sine prioritățile schimbărilor majore dorite de către marea majoritate a oamenilor.

Se constată, totuși, și o anumită ierarhizare a aspirațiilor în funcție de categoria socioprofesională de apartenență, fapt care confirmă ideea, des acreditată nu numai prin presa românească ci în cea a tuturor țărilor fost socialiste, că *dorința de libertate și de schimbare a regimului comunist* nu a fost răspândită la fel în toate straturile societății, ci a cunoscut accente mai dramatice în rândurile intelectualilor, ale categoriilor mai instruite în general. Astfel, la muncitori se înregistrează procentul cel mai ridicat de aspirații pentru creșterea calității vieții, comparativ cu cadrele medii sau cu intelectualii. În schimb, nevoia unor libertăți și drepturi individuale sporite (cum ar fi: libertatea de opinie, de circulație, economică, politică, de acțiune etc.) este mai puternic resimțită de intelectuali și de cadrele medii. Aceeași constatare este valabilă și pentru necesitatea trecerii la un nou tip de societate (bazat pe economia de piață).

Vârsta este și ea un diferențiator semnificativ în exprimarea schimbărilor majore dorite după decembrie '89, în sensul că aspirațiile de creștere a nivelului de trai și de dezvoltare economică se întâlnesc într-o măsură mai mare la tineri, comparativ cu adulții sau vârstnicii; de asemenea aspirațiile de libertate individuală și democratizare social-politică sunt mai frecvente la adulți și la vârstnici. Cu alte cuvinte, deși revoluționarii din decembrie '89 au fost mai ales tineri, totuși frecvența unor aspirații de ordin politic este mai intensă la celelalte grupe de vârstă. Explicația se găsește, probabil, în *proiectarea în trecut (momentul dec. '89) a aspirațiilor rezultate din necesitățile prezentului*: atunci când sunt întrebați în legătură cu schimbările majore dorite în decembrie '89 subiecții se referă de fapt la ceea ce și-ar dori în momentul actual. Iar în această perioadă, una dintre categoriile socio-demografice cele mai afectate de recensiunea economică (șomaj, scăderea progresivă a veniturilor, etc.) este cea a tinerilor.

Bărbații în raport cu femeile se manifestă de asemenea relativ diferit în exprimarea aspirațiilor. Ei par a fi mai atașați decât femeile domeniului politic și valorilor specifice acestuia. Toate tipurile de aspirații care aparțin politicului au ponderi sensibil mai ridicate la bărbați comparativ cu femeile. În schimb, femeile, fiind acelea care gospodăresc de regulă bugetele familiale, dau ponderi mai mari pentru dorința de creștere a nivelului de trai, comparativ cu bărbații.

Măsura realizării aspirațiilor revoluției

Majoritatea subiecților apreciază că aspirațiile lor fie nu s-au realizat deloc, fie s-au realizat doar în mică măsură (în total 71,4%). În mare sau foarte mare măsură consideră că și-au realizat aspirațiile doar 13,1% dintre subiecți. Restul de 15,5% apreciază că aspirațiile lor s-au

realizat într-o măsură potrivită. Măsura în care aspirațiile s-au realizat este percepută relativ mai ales în funcție de domeniul de apartenență al schimbărilor dorite :

Măsura realizării aspirațiilor din decembrie '89 în funcție de domeniul schimbării dorite

Aspirații	Măsura realizării (%)					Total
	Deloc	Puțin	Potrivit	Mult	Foarte mult	
1. Creșterea nivelului de trai, calitatea vieții	45,5	30,5	14,8	4,9	4,3	100,0
2. Drepturi, libertăți individuale, democratizarea vieții sociale și politice	17,3	25,5	21,1	22,1	13,0	100,0
3. Modernizarea, dezvoltare economico-socială a întreprinderilor industriale	40,6	36,0	14,5	4,3	4,6	100,0
4. Conștiință-valori	56,2	32,1	11,1	0,6	—	100,0
5. Schimbarea regimului comunist, trecerea la un alt tip de societate	36,2	41,8	10,7	4,0	7,3	100,0
6. Dezvoltarea culturii	33,3	33,3	33,4	—	—	100,0

Majoritatea răspunsurilor reflectă mai degrabă temeri și îndoieli decât motive de speranță. Este de remarcat că domeniile în care s-au pus cele mai mari speranțe în decembrie '89 sunt și cele care s-au realizat cel mai puțin până în prezent. Din această categorie fac parte îndeosebi aspirațiile pentru creșterea nivelului de trai și dezvoltarea economică în general precum și cele referitoare la schimbarea vechilor mentalități de apreciere și promovare. În schimb, domeniul libertăților și drepturilor individuale și al democratizării vieții sociale și politice sunt percepute ca fiind realizate într-o măsură mai mare comparativ cu celelalte domenii.

Gradul de mulțumire/nemulțumire față de situația actuală din cinci domenii esențiale : economic, moral, social, politic, cultural. Pe ansamblul eșantionului putem vorbi de un grad destul de ridicat de nemulțumire și insatisfacție. Am putea spune că optimismul care a caracterizat majoritatea populației României în decembrie 1989, a fost treptat înlocuit cu o stare de pesimism și de îngrijorare. *Gradul* cel mai ridicat de nemulțumire se înregistrează tot cu privire la domeniul economic, ca și în cazul aspirațiilor din decembrie '89. Urmează, în ordine descrescătoare a gradului de nemulțumire, domeniile : moral, social și politic. O percepție oarecum diferită a situației actuale o prezintă *domeniul cultural* care atrage asupra sa mai puține nemulțumiri și insatisfacții.

Problemele ce țin de zona culturală apar sistematic, ca importanță acordată de către subiecții investigați, pe ultimul loc atât ca aspirații, cât și ca nemulțumiri de felul în care s-a produs schimbarea în acest do-

meniu. Acest lucru se poate datora faptului că domeniul în cauză nu are un impact nemijlocit asupra vieții subiecților, dar nu trebuie omis nici faptul că *acest domeniu este fatalmente condiționat de existența unei situații favorizante din punct de vedere material*. Devine tot mai evidentă condiționarea interesului pentru accesul la cultură de factorul de ordin economic.

2. Tipul probabil de societate și tipul de societate dorit în viitor

Se știe că s-a pornit de la o societate comunistă, de tip totalitar, bazată pe proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Problema care se pune este ce anume să schimbăm din datele social-politice și economice preexistente. Răspunsurile la întrebarea „*Până în decembrie '89 se afirma că suntem o societate socialistă. Actualmente suntem într-o perioadă de tranziție. Spre ce tip de societate credeți că ne îndreptăm?*”, prin faptul că sunt cel mai adesea vagi și imprecise, demonstrează și o slabă stăpânire a termenilor incluși în întrebare. Totodată, apare evident că procesul de tranziție este mult mai complex și mai dificil în realitate decât a fost el inițial perceput de marea majoritate a oamenilor. La aceasta se adaugă și o sărăcire a conceptului de tranziție, rezultată din axarea cu precădere asupra economicului, obiectivul cel mai prezent în discursurile programatice ale partidelor politice, inclusiv ale celui de guvernământ fiind realizarea economiei de piață.

Tipul probabil de societate

La întrebarea enunțată mai sus, răspunsurile libere au putut fi grupate în *opt categorii*: 1. capitalistă 24,7; 2. democratică 19,7; 3. socialistă, comunistă, neocomunistă, criptocomunistă 17,5; 4. capitalism sălbatic, primitiv, pauper, societate a bișniței, corupției, haosului 13,5; 5. societate socialist-capitalistă, în tranziție, combinată 5,0; 6. formulări apreciative vagi: societate mai rea, mai bună 4,1; 7. social democrată 1,8; 8. nu știu 13,7.

Se remarcă următoarele caracteristici importante: 1. Diversitatea mare de denumiri, ceea ce poate fi expresia unei anumite *derute din punct de vedere politic-ideologic*; 2. Dacă luăm în considerare formulări cum sunt: societatea socialistă, comunistă, neocomunistă, capitalism sălbatic, societate a bișniței, societate socialist-capitalistă etc., toate la un loc reprezintă 40,1% din totalul eșantionului și dau o *notă de diversitate derutei* semnalate mai înainte; 3. Chiar și formulări cum sunt: societate capitalistă, de piață, democratică, *au un grad de imprecizie și de vag*; 4. Atrage atenția și proporția, semnificativă statistic, a celor care au declarat că nu știu spre ce fel de societate ne îndreptăm. Adăugându-i la prima grupare, constatăm că mai bine de jumătate din populația investigată nu prea știe în ce fel de societate va trăi în viitor. O formulare mai clară este ultima — societate social-democrată — dar aceasta intru-nește cele mai puține opțiuni. Rezultă din cele de mai sus un stadiu, incipient în formularea și consolidarea conștiinței politice a populației respective. *Deruta politico-ideologică, imprecizia și vagul, neștiința constituie astfel caracteristica cea mai generată a stării de spirit a populației din industrie investigate de noi, în legătură cu tipul probabil de societate spre care ne îndreptăm*. Aceasta este desigur și un rezultat al lipsei de clarita-

te din programele partidelor politice, îndeosebi cel de guvernământ, ocrotirea în aceste programe a unor concepte clare și înlocuirea lor cu altele vagi cum sunt: societatea de piață, democratică, de tranziție, etc. La toate acestea se adaugă și o anumită confuzie, diseminată în consecință de mijloacele de comunicare în masă.

Din analiza răspunsurilor primite, rezultă două categorii de denumiri: una cu *formulări neutre*, societate capitalistă, democratică, social-democratică și chiar societate socialist-capitalistă sau de tranziție, și o a doua categorie în care sunt incluse în denumire *capacități valorice negative*, depreciative (capitalism sălbatic, societate criptocomunistă etc.). Aceste conotații critice, care reflectă o atitudine negativă față de realitatea socială actuală *sunt specifice îndeosebi tinerilor*, în timp ce formulările neutre sunt proprii mai cu seamă persoanelor *adulte și vârstnice*.

Despre categoriile socioprofesionale care au optat pentru denumirile neutre se remarcă îndeosebi intelectualii și cadrele medii; în schimb muncitorii dau procentul cel mai ridicat de răspunsuri de tipul „nu știu”.

Tipul dorit de societate în viitor

Subiecților li s-a adresat și întrebarea „*Dvs. spre ce tip de societate ați dori să ne îndreptăm?*” De data aceasta, prin dispariția formulărilor depreciative se restrâng și variantele de răspuns, ceea ce atestă că opțiunile politico-ideologice personale pentru un anumit tip de societate viitoare sunt ceva mai precise și mai conturate decât aprecierile cu privire la direcția în care va evolua societatea noastră judecând după rezultatele de până acum: 1. capitalistă, de tip occidental 38,6%; 2. democratică 33,8%; 3. socialist-democratică, democratică-muncitorească 4,4%; 4. social-democrată 2,7%; 5. liberală 0,7%;

Două categorii de opțiuni pot fi considerate clare: societatea capitalistă de tip occidental, care întrunește peste o treime din total, cu cel mai mare procent în cazul categoriei intelectuale și societate social-democrată, aflată însă pe ultimele locuri în clasamentul opțiunilor, având cea mai mare proporție tot în cazul intelectualilor. Atrage atenția proporția semnificativă a celor care declară că nu știu ce să dorească ca tip de societate în viitor. *Formularea societate socialist-democratică și democratic-muncitorească*, deși întrunește un număr redus de opțiuni, pare să indice aspirația spre ceea ce a fost vechea societate, cu corecțiile de rigoare. Acest tip de societate este *mai cu seamă indicat de către muncitori și cadre medii*. Tinerii înclină mai mult către tipul de societate capitalistă occidentală și spre o societate democratică. Subiecții mai vârstnici dau procentul cel mai mare de răspunsuri de genul „nu știu”.

Calitatea viitoarei societăți

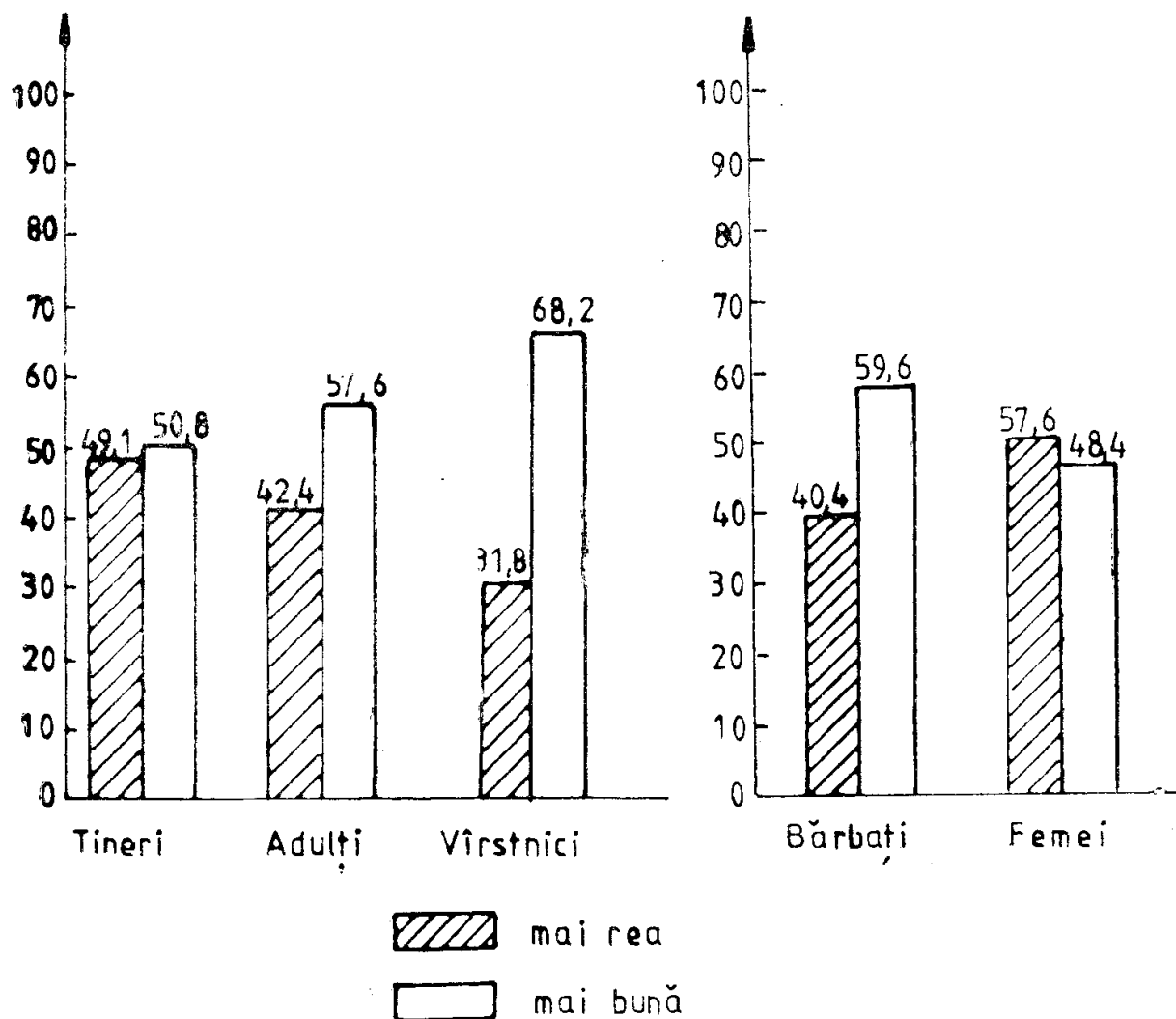
O altă întrebare legată de viitorul societății românești, a fost: „*Comparativ cu societatea de până în decembrie '89, cum apreciați că va fi societatea spre care ne îndreptăm?*”

Subliniem că este vorba despre percepția evoluției actuale a societății românești și nu despre societatea dorită. Pe ansamblul eșantionului, *optimiștii*, adică cei care consideră că societatea viitoare va fi mai bună decât cea trecută, reprezintă 40,9%, *pessimiștii*, cei care cred că societate-

tea în viitor va fi mai rea, sunt în proporție de 32,1% iar nehotărâții, nedeceiși, reprezintă 27,0%.

Din analiza histogramei rezultă că pe măsură ce crește vârsta, crește și optimismul în legătură cu evoluția de viitor a societății, cu alte cuvinte, tinerii sunt mai pesimiști decât vârstnicii.

Cum va fi societatea viitoare ?

3. Atitudinea populației industriale față de reforma economică

Credibilitatea reformei economice. Succesul sau insuccesul reformei economice inițiate și puse în practică de guvernele care s-au succedat, depind de gradul de încredere cu care este privită reforma de fiecare individ în parte și de colectivități întregi de oameni care desfășoară o activitate comună. Aserțiunea este cu atât mai valabilă pentru reforma aplicată în domeniul industrial. Astfel, subiecților li s-a cerut să aprecieze reforma pusă în practică de guvern, având în vedere rezultatele concrete de până în momentul cercetării. Pe total eșantion, peste 80% din

populația investigată manifestă fie neîncredere, fie o atitudine rezervată față de reformă. Faptul că 43,2% dintre subiecți privesc reforma *cu nici un fel de încredere* reflectă deja o stare de spirit nu tocmai favorabilă succesului rapid al reformei în industrie. Chiar mai mult decât atât, este posibil ca ponderea acestora să crească, pe măsură ce efectele negative ale reformei se vor resimți și mai puternic. Gradul de încredere în succesul reformei este mai scăzut la tineri și mai ridicat la adulți și la vârstnici.

Atitudinea față de privatizare

Ca și atitudinea față de reforma economică și atitudinea față de componenta esențială a acesteia — *privatizarea* — este destul de circumspectă. Populația industrială nu este receptivă, în cea mai mare parte a ei, la ideea privatizării, și acest lucru se datorează, pe de o parte, consecințelor secundare ale acesteia și, pe de altă parte, anumitor stereotipii de gândire și comportament, specifice vechii societăți.

Această atitudine circumspectă față de procesul de privatizare este confirmată și de răspunsurile la întrebarea: „*Unde credeți că este preferabil să lucrați actualmente?*”. Procentul cel mai mare de opțiuni se referă la întreprinderile de stat (42,5%), o treime consideră că nu are importanță și doar *un sfert ar prefera, ca loc de muncă, o întreprindere particulară*. Pe măsură ce înaintează în vârstă oamenii sunt mai orientați către întreprinderea de stat, iar procentul cel mai ridicat de opțiuni pentru întreprinderile particulare este dat de tineri. Bărbații au, de asemenea, o atitudine mai favorabilă față de întreprinderile particulare, comparativ cu femeile.

La întrebarea dacă subiecții cunosc legea privatizării, circa 40% au răspuns negativ. Celor care au răspuns pozitiv li s-a cerut să precizeze anumite considerente la adresa legii respective.

A rezultat că :

- 37,4% o consideră mai curând nesatisfăcătoare ;
- 36,7% o consideră mai curând satisfăcătoare ;
- 25,9% nu-și dau seama.

Situația prezentată mai înainte reflectă, pe de o parte, insuficienta informare realizată prin intermediul mass-media, iar atunci când această informare a avut loc, nu au fost îndeajuns clarificate prevederile legii pe înțelesul populației. Totodată, nu putem să nu remarcăm reticenta destul de mare față de prevederile acestei legi, chiar atunci când ea este cunoscută.

Gradul de suportabilitate față de consecințele negative ale reformei

Este vorba de dificultăți care însoțesc reforma economică sau chiar sunt generate de aceasta. Întrebarea adresată subiecților a fost următoarea: „*Reforma economică începută de guvern este însoțită de situații dificile. Dvs. personal cum le suportați?*” Au fost supuse spre evaluare șase astfel de situații dificile: creșterea prețurilor, șomajul, lipsa bunurilor de consum, lipsa de alimente, comerțul ilicit și amplificarea corupției. Subiecții au fost solicitați să consemneze pe o scală de cinci trepte intensitatea cu care resimt personal aceste dificultăți (foarte greu, greu, potrivit, ușor și foarte ușor).

Atât pe total eșantion cât și în funcție de vârstă, de sex sau de categoria socio-profesională, cele mai multe răspunsuri (între 95,0% și 70,0%) se regăsesc la o extremitate a scalei (foarte greu și greu) ceea ce înseamnă că toate problemele supuse atenției subiecților sunt greu și foarte greu de suportat de marea majoritate a acestora. Dintre toate, cele mai greu de suportat par a fi amplificarea corupției (94%) și comerțul ilicit (91%). Urmează în ordine, creșterea prețurilor, șomajul și lipsa bunurilor de consum și a alimentelor.

★

Din punct de vedere istoric, a avut loc atât la noi cât și în celelalte țări foste socialiste o desfășurare extraordinar de rapidă de evenimente cruciale care au răsturnat și răstoarnă valori și structuri considerate până nu de mult de neschimbat. Toată această experiență istorică a generat numeroase și serioase probleme de natură economică, politică, socială și chiar etnică. Probabil că amploarea, acuitatea și gravitatea problemelor se datorează și prea marii rapidități a schimbărilor care au loc, îndeosebi în plan politic, dar care nu au fost urmate de schimbări la fel de consistente și de rapide și în celelalte planuri — în primul rând în cel al nivelului de trai al populației. Față de speranțele inițiale, se poate spune că, în multe privințe, situația nu este îmbunătățită, iar în unele domenii este chiar mai rea decât cea dinainte de decembrie '89. Au apărut chiar probleme noi, cu care nu ne-am întâlnit până în prezent (șomaj, inflație, conflicte interetnice). Toate acestea alimentează, cum s-a văzut, o stare de teamă și nesiguranță, care are o bază evenimentială reală și este conștientizată de întreaga populație cuprinsă în eșantion.

Starea de spirit a populației industriale, rezultată din analiza rapoarturilor cu problematica majoră a tranziției, ne permite, de asemenea, să anticipăm o influențare în sens negativ a performanțelor economice ale întreprinderilor investigate și asupra climatului psiho-social al acestora.

IOANA PETRE